

“Det är ju faktiskt framtiden som tas ifrån en”

**En hälsokonsekvensbedömning
med anledning av den potentiella gruvetableringen i
Gállok/Kallak, svenska Sápmi**

**Rapportförfattare
Hanna Blåhed och Miguel San Sebastián**

Institutionen för epidemiologi och global hälsa
Epidemiologijjan jah viäráldvarriesvuodan ussadahkka

Várdduo – Centrum för samisk forskning
Várdduo – Sámién uhtssademenguovdátje

UMEÅ UNIVERSITET - UBMEJEN UNIVERSITIÄHTA

“Det är ju faktiskt framtiden som tas ifrån en”

**En hälsokonsekvensbedömning
med anledning av den potentiella gruvetableringen i
Gállok/Kallak, svenska Sápmi**

Oktober 2020

Framsidas bild är lånad med tillstånd av Kulturhuset Cyklopen, Stockholm
Konstnär: Anders Sunna

**Rapportförfattare
Hanna Blåhed och Miguel San Sebastián**

**Institutionen för epidemiologi och global hälsa
Epidemiologijjan jah viäráldvarriesvuodan ussadahkka**

**Várdduo – Centrum för samisk forskning
Várdduo – Sámién uhtssademenguovdátje**

Vi är barn av fjäll och berg
Lärde oss tidigt att tacka naturen för allt den ger
aldrig fråga efter mer
Vi är barn av vatten och skog
Sprayar på väggar att kalhyggen är mord

Vi är gruvarbetarbarn vi jobbar inom den tunga
industrin
bor i Sveriges egna koloni
Dras ständigt mellan empatin för naturen
och beroendet av ekonomin
Har ständigt ett inre bråk
Ett inre språk
Går över till finskan eller samiskan när vi vill att ni
inte ska förstå
oss

Som att vi på riktigt tror att ni förstår
oss

Rönn–Lisa Zakrisson Påve, samisk poet

Abstrakt

Inledning: Denna rapport avser den potentiella gruvetableringen i Gállok/Kallak, ett område 4 mil utanför Jokkmokk, svenska Sápmi. Markerna kring Gállok/Kallak används till renskötsel året om av samebyn Jåhkågasska tjiellde. En gruvetablering skulle påverka renarnas migrationsrutt avsevärt, och försvåra hållbar renhållning för samebyn. Det skulle också medföra högre utfordrings- och transportkostnader för rensköterna, potentiellt öka konflikterna mellan samebyarna, och för många skulle det innebära slutet på ett traditionellt leverne. Även om miljökonsekvensbeskrivningar (MKB) genomförs enligt lag vid alla typer av utvecklingsprojekt, så bedöms hälsa oftast vagt och ytligt i dessa, och potentiella hälsoeffekter på lokalbefolkningen bedöms sällan. Syftet med denna hälsokonsekvensbedömning (HKB) var således att utröna hälsoeffekter bland medlemmar i Jåhkågasska tjiellde sameby, med anledning av det planerade gruvverksamheten i Gállok/Kallak.

Metod: Metoden som användes kallas HKB och är ett femstegsverktyg, rekommenderat av bland annat Folkhälsomyndigheten. Stegen inkluderar i) screening ii) tillämpningsområde iii) bedömning iv) presentation av resultat och rekommendationer och v) övervakning och utvärdering, varav alla förutom det sista steget har genomförts. Steg i) –ii) undersökte förutsättningarna för en HKB. Steg iii) bestod av en litteraturoversikt, följt av en kvalitativ studie. Steg iv) bestod i rapportskrivning med rekommendationer. Gällande den kvalitativa delen genomfördes djupintervjuer med sex deltagare från Jåhkågasska tjiellde, för att fånga nuvarande och potentiella framtida hälsoupplevelser med anledning av den tilltänkta gruvan. Tematisk analys användes för att tolka data.

Resultat: Resultatet av litteraturoversikten visade att få studier har undersökt hälsorisker i förhållande till lokalbefolkningar. Trots att gruvetableringar ofta planeras på mark som har kopplingar till urfolk så finns få hälsobedömningar i relation till urfolk. Ur intervjuerna framkom fem teman, uppdelade i två avsnitt: “Nuvarande hälsoeffekter och dess bakomliggande orsaker” och “Potentiella framtida hälsoeffekter och dess bakomliggande orsaker”. Under nuvarande effekter diskuterades maktbalansen mellan de olika aktörerna under temat “Det är som Davids kamp mot Goliat”. I detta avsnitt presenterades även de specifika hälsoeffekterna som uppkommit som ett resultat av den långa gruvprocessen, under temat “Det är en långsam process som tar mycket kraft och energi”. Det sista temat i det första avsnittet “Det är som ett försvar (...) som för att skydda sig själv” avslöjade de olika strategier som deltagarna utvecklat för att hantera situationen. Två temat uppstod under potentiella framtida effekter: “Om renen dör, dör allt” och “Man skulle känna att man inte har någon makt, [man skulle känna sig] åsidosatt, borttryckt, inte omtyckt”. Det förstnämnda temat skildrade den negativa påverkan av en potentiell gruva på renskötseln, medan den senare presenterade konkreta hälsokonsekvenser utav densamma.

Slutsats: Resultaten av studien visade att planerna på en gruva i Gállok/Kallak redan har gett upphov till negativa psykosociala hälsoeffekter i Jåhkågasska tjiellde. Detta var oväntat, då HKB betraktas som ett framtidsorienterat verktyg. Nuvarande hälsoeffekter inkluderade ångest, stress och oro, medan potentiella framtida effekter pekade på försämrad psykisk hälsa. Osäkerheten kring beslut, den långa väntan och rädslan för att förlora ens försörjning – inklusive den framtida generationens försörjning – medverkade till nuvarande, och potentiellt försämrad, psykisk hälsa.

Fyra rekommendationer presenteras i denna rapport: i) HKB bör regleras i lag och bli praxis i alla utvecklingsprojekt; ii) HKB bör undersöka och övervaka både nuvarande och framtida hälsoeffekter; iii) HKB bör genomföras på ett systematiskt, deltagande och öppet sätt, och ges samma vikt i beslutsfattande som MKB; v) stöd för att förhindra psykisk ohälsa bör erbjudas i början av varje utvecklingsprojekt.

Innehållsförteckning

Abstrakt.....	4
Introduktion	7
Svensk gruvnäring	8
Från prospektering till exploatering.....	8
Samiska rättigheter och gruvnäring.....	9
Samiska rättigheter i Sverige.....	10
Gruvnäring i Sápmi	10
Den potentiella gruvetableringen i Gällöck/Kallak.....	11
Syfte	13
Hälsokonsekvensbedömning	13
De fem stegen av HKB	13
<i>Screening</i>	14
<i>Tillämpningsområde</i>	14
<i>Bedömning</i>	15
<i>Presentation av resultat och rekommendationer</i>	16
<i>Övervakning och utvärdering</i>	16
Resultat	16
Litteraturoversikt.....	16
Intervjuer.....	17
Nuvarande hälsoeffekter och dess bakomliggande orsaker	18
Potentiella framtida hälsoeffekter och dess bakomliggande orsaker	21
Diskussion	24
Slutsats.....	25
Rekommendationer.....	26
Tack till	26
Finansiering.....	26
Referenser.....	27
Bilaga 1.....	32
Bilaga 2.....	39

Introduktion

Denna rapport är en redogörelse för den hälsokonsekvensbedömning (HKB) som genomförts med anledning av den potentiella gruvetableringen i Gállok/Kallak. Resultaten av bedömningen är huvudsakligen baserade på kvalitativa intervjuer med medlemmar ur samebyn Jåhkågasska tjiellde i Jokkmokk kommun.

Jåhkågasska tjiellde sameby använder området Gállok/Kallak till renskötsel. Gállok/Kallak utgör samebyns åretruntmarker, vilket betyder att renarna betar i området året runt. Landremsan är även en viktig genomfartsled när renarna migrerar väster– respektive österut, beroende av årstid. Sedan 2006 har det brittiska gruvbolaget Beowulf Mining plc haft undersökningstillstånd i samma område, med anledning av de malmfyndigheter som varit kända sedan 1940-talet (1). En potentiell gruva skulle innebära att en hållbar och traditionell renskötsel upphör för Jåhkågasska tjielldes renskötare, bland annat eftersom renarna skulle behöva transporteras med lastbil istället för att följa sin naturliga migrationsrutt. Att leda renarna runt en eventuell gruva vore inte ett alternativ då det skulle konkurrera med grannsamebyarnas betesland. För många renskötande samer i Jåhkågasska tjielldes sameby skulle en gruva sätta punkt för deras renskötsel, inte minst på grund av ökade kostnader.

En miljökonsekvensbeskrivning (MKB) måste genomföras enligt svensk lag vid prövning av verksamheter och åtgärder, och fungerar således som ett beslutsunderlag (MKB är reglerat under Miljöbalken 6 kap. 35–37 §§ samt miljöbedömningsförordningen) (2). En MKB skall innehålla en kartläggning om potentiell åverkan på miljö, både i och utanför det eventuella gruvområdet (3). En MKB skall även innehålla en hälsokartläggning. Det är starkt rekommenderat att inkludera både potentiella psykiska och/eller fysiska effekter på hälsa i en MKB (4), gärna genom att använda verktyget HKB. Ändå skiljer det sig mycket kring hur hälsa inkluderas i miljökonsekvensbeskrivningar, dels på grund av olika uppfattningar kring vad hälsa *är* och *hur* hälsa skall mätas (5). Miljökonsekvensbeskrivningen (2013/2014) som genomfördes i samband med Gállok/Kallakprocessen behandlade hälsa i relation till nivåer i damm, ljud och vibrationer (6). Den nämner inget om eventuella hälsoeffekter på lokalbefolkningen, och saknar därutöver redogörelser för potentiella påverkansfaktorer på hälsan.

Med detta som bakgrund genomfördes denna studie. Uppslaget till studien föddes ur samtal mellan Institutionen för Epidemiologi och Global Hälsa (EpiGH) vid Umeå universitet och Sámiid Riikkasearvi/Svenska Samers Riksförbund (SSR). Ett fritt informerat samtycke, byggt på gemensamt antagna forskningsetiska principer mellan EpiGH och SSR, undertecknades av samtliga parter innan studiens start. Etikprövningsnämnden godkände etikprövningsansökan under januari månad, 2020 (dnr 2019–06105).

Rapporten består av förevarande introduktion, därefter en kort presentation om svensk gruvnäring, vilken efterföljs av en redogörelse för samiska rättigheter och gruvnäring, samt processen kring den potentiella gruvetableringen i Gállok/Kallak. Därefter följer rapportens syfte, metod och resultat, samt en diskussion kring resultaten. Rapporten avslutas med slutsats, några rader om rapportens finansiering, ett tack till iblandade parter och sist men inte minst, rekommendationer utav bedömningen.

Svensk gruvnäring

Gruvnäringen är en av Sveriges största exportindustrier (7), och enligt Svemin (branchorganisationen för gruvor, mineral- och metallproducenter i Sverige) står Sverige för 90 % av all järnmalmsproduktion i Europa (8). I den årliga rapporten från den kanadensiska tankesmedjan Fraser Institute placerar sig Sverige bland de topp tio mest attraktiva länderna att investera i (9, 10). Idag finns det 12 gruvor i produktion i Sverige, varav alla är metallgruvor (11). Upp till 70 % av nya gruvverksamheter är planerade att etableras i Västerbotten och Norrbotten (12), regioner som redan är hemman för mestadels av Sveriges gruvdrift. I Sverige är gruvindustrin ansedd som en jobb kreatör, och signalerar tillväxt och välstånd (13). Den svenska mineralstrategin från 2013 är expansiv, och har för avsikt att stärka Sveriges position som EU:s ledande gruvnation (14). Likväl menar kritiker att Sverige säljer sina tillgångar billigt, eftersom mineralavgiften är satt till endast 0,02 % av marknadsvärdet för mineraler, jämfört med 5–30 % i andra länder (15). Påståendet om att gruvindustrin skulle vara en jobb kreatör har blivit ifrågasatt av kritiker eftersom de flesta moderna gruvor idag är automatiserade (16, 17). Ytterligare en kritik, grundad i en klimatpositiv diskurs, handlar om att prioritera natur och miljö framför ekonomisk tillväxt (13). Likaledes har den svenska minerallagen (1991:45) varit under debatt. Lagen, som trädde i kraft 1992, hanterar frågor gällande koncessionsmineraler. Den behandlar exploatering av mineralfyndigheter samt reglerar skyldigheter och rättigheter bland berörda aktörer (18). Minerallagen har dock kritiserats för att agera till fördel för investerare, då lagen kan appliceras på vilken mark som helst, utan att behöva ta hänsyn till nuvarande ägarskap (16).

Från prospektering till exploatering

Prospektering avser gruvbolag, eftersom den svenska staten inte engagerar sig i prospektering. Det svenska gruvundersökningstillståndet består av två delar: undersökningstillstånd och bearbetningskoncession.

Undersökningstillståndet ger rätt till att undersöka ett utsatt område efter mineraler, exempelvis genom att provborra. Det ger dock ingen rätt till att utföra undersökningar, namnet till trots (19).

För utvinning krävs en bearbetningskoncession (reglerad i minerallagen), vilken utfärdas av bergmästaren¹. Inför ansökan om bearbetningskoncession måste gruvbolaget ha genomfört en miljökonsekvensbeskrivning. Vidare så måste gruvbolaget ansöka om olika tillstånd för infrastrukturutvecklingar, allt enligt olika sektoriella lagar (3). Utvinning kräver även tillstånd från Mark- och miljödomstolen (reglerat under miljöbalken) samt markanvisning – det vill säga markåtkomst – vilket beslutas av bergmästaren.

Tillståndsprövningarna är normalt sett utfärdade i konsultation mellan Bergsstaten, Länsstyrelsen, samt tillsammans med berörd kommun. Om bergmästaren och Länsstyrelsen inte kan enas om ett beslut så faller regeringen avgörandet (19).

¹ Bergmästaren är chef för Bergsstaten, en före detta myndighet som beslutar i frågor om tillstånd för prospektering och gruvor i Sverige. Bergsstaten är numer en del av Sveriges geologiska undersökning (SGU).

Samiska rättigheter och gruvnäring

Sápmi är namnet på det kulturella och traditionella samiska landområdet, och inkluderar de norra delarna av Norge, Finland, Sverige samt den ryska Kolahalvön – totalt en landareal på 400,000 kvm (se figur 1) (20). Det finns ingen folkräkning över samerna men samiskt informationscentrum har uppskattat att det finns det 50 000–65 000 samer i Norge, 8 000 i Finland, 2 000 i Ryssland och runt 20–40 000 samer i Sverige (21).

Figur 1. Karta över Sápmi © Anders Suneson

I svenska Sápmi finns det 51 samebyar. En sameby är organiserat som en ekonomisk- och administrativ enhet med en egen tillhörande styrelse. Dess konstruktion är ett resultat av svensk lagstiftning, och är således på intet sätt en traditionellt samisk inrättning (22). Renskötseln tillhör en av samernas traditionella sysselsättningar, likaså samisk slöjd (duodji), jakt och fiske. Enligt samiskt informationscentrum finns det idag ungefär 4 600 renägare i Sverige (21), varav cirka 2000 människor lever direkt av renskötseln (21). Rensköterna bedriver renskötsel antingen på fjället eller från skogen. Fjällrenskötsel är vanligast och karaktäriseras av somrar på kalvfjällen, där renarna letar efter gräs och plantor, och vintrar i skogen, där betet består av marklav. Både fjällsamer och skogssamer följer renarnas jakt på bete, med skillnaden att fjällrenskötande samer rör sig över större landarealer än skogssamerna. Alla samebyar har en viss utsatt landareal för renbete, och alla familjer har sin egen kvantitet av renar (23).

I Sverige är de renskötslande samerna framförallt organiserade genom den nationella organisationen Sámiid Riikkasearvi (SSR). SSR är en politiskt obunden riksorganisation som grundades 1950 i syfte att stödja renskötseln samt samiska näringslivs- och samhällsfrågor (24). År 1993 etablerades det samiska parlamentet Sámidiggi, med syfte att stödja den samiska populationen och utveckla den samiska kulturen. Sámidiggi har dock inga faktiska beslutsfattande möjligheter på nationell nivå, erhåller ingen veto-rätt, och saknar oberoende inkomstkällor. Sámidiggi är också ansvarig förvaltningsmyndighet för renskötseln i Sverige.

Samiska rättigheter i Sverige

Regeringen erkände samerna som ett urfolk år 1977, och sedan år 2000 är samerna en av sex minoriteter i Sverige, under Minoritetslagen (2009:274) (25). Målet med den svenska minoritetspolitiken är att stärka Sveriges minoriteter, exempelvis genom att skydda deras språk inom vissa administrativa områden.

Vidare har Sverige ratificerat både Konventionen om biologisk mångfald, CBD (1993) och FN:s Urfolksdeklaration, UNDRIP (2007) men dock inte Konventionen om ursprungsfolk och stamfolk, ILO 169 – det enda dokument som är internationellt lagligt bindande, och som skyddar urfolks rättigheter. Som en konsekvens av detta har Sverige mött flera klagomål från Förenta nationerna (FN), som har kritiserat Sveriges oförmåga att agera i förmån för samerna. År 2007, kritiserade FN:s specialrapportör Paul Hunt den svenska regeringen för avsaknaden av en nationell hälsopolicy riktad till samer (26). Senare, år 2016 tryckte även FN:s specialrapportör, Victoria Tauli-Corpuz, på vikten av att Sverige ökar stödet för starkare gränsdragning av traditionell samisk mark (27). FN har även ifrågasatt varför det svenska rättssystemet inte ombesörjer samerna med finansiellt stöd vid rättsprocesser, samt riktat kritik mot avsaknaden av adekvat lagstiftning i relation till samiska landrättigheter, och påtalat frånvaron av samiska rättigheter i minerallagen (26).

Rennäringslagen (1971:437) kom till för att skydda traditionell samisk mark från att bli föremål för exploatörer. Med andra ord behandlar lagen ägandeskap, och är mycket omdebatterad som sådan (26). Lagen hänvisar till samernas renbetesområden, men ger dem inte exklusiva landrättigheter. Detta har inneburit att andra näringar såsom framförallt skogsindustri, gruvnäring och turism har agerat till nackdel för rennäringen då samebyar som ofta redan är marginaliserad tvingas att anpassa sig till resursstarkare konkurrerande näringar (3). Följaktligen så har flertalet rättsfall gällande landrättigheter blivit föremål för rättstvister under 1900- och 2000-talet. Rennäringslagen är känd som en av de mest komplexa lagarna inom det svenska rättssystemet (28).

Gruvnäring i Sápmi

Gruvverksamhet i Sápmi är en omdebatterad fråga. Samerna har varit utsatta för extraktivism och kolonialism i århundraden, och det är fortsatt spänt mellan samerna och svenska staten i många fall (13, 22, 29, 30). I korta ordalag hänvisar extraktivism till processen där naturresurser utvinns för export. Extraktivism syftar till att öka tillväxten genom resursutvinning, och innebär således exploatering av naturen. Mycket av det som utvinns kommer inte lokalbefolkningen till gagn, och i Sverige är dessutom alla utom tre gruvprojekt placerade i Sápmi. Därutöver har gruvetablering ofta skett utan godkännande av renskötarna (29). Extraktivism kopplas följaktligen ofta samman med (neo)-kolonialism (30). Svenska staten har dock aldrig erkänt samerna som koloniserade, och den officiella hållningen är att samerna blev *integrerade* in i det svenska samhället. Forskaren Kristina Sehlin MacNeil, som avhandlat extraktivism inom Sápmi, menar dock att kolonialism även kan förstås i ljuset av en erövrande aktör vilken ändrar ekonomin för dennes vinning – vilket varit påtaglig för samerna i Sápmi (29).

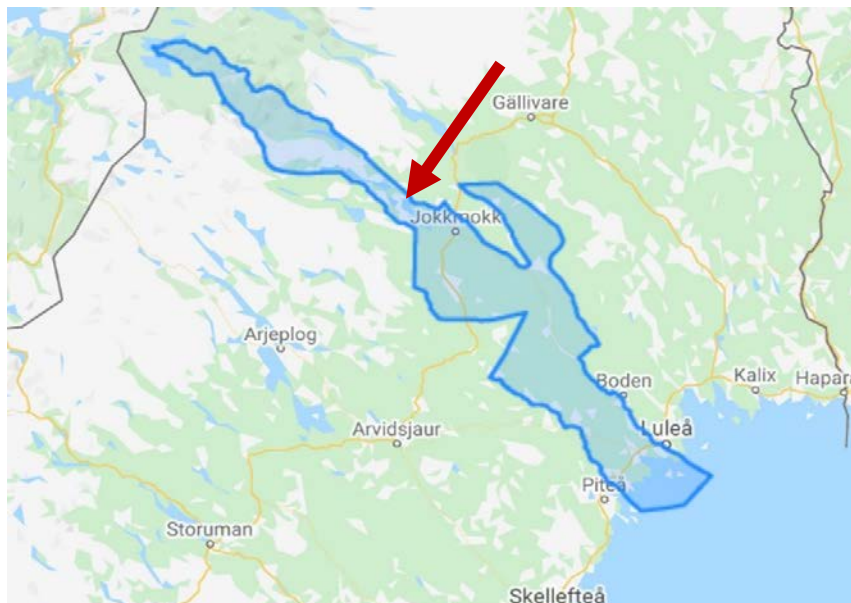
Globalt sett har intresset för att konsultera med urfolk gällande utvinningsprojekt på traditionell mark ökat, men som tidigare nämnt får Sverige fortfarande mycket kritik i hanteringen av dessa frågor. Samerna får ofta ta sina egna strider för att skydda sin mark mot exploatering (31). Medan Sverige erkänner rennäringen och hur samerna är beroende av sin renbetesmark, så är Sveriges

hållning i gruvnäringen som sagt fortsatt expansiv. År 2014 antog Sámidiggi en strategi gällande mineralutvinning och gruvexploatering i Sápmi, där ett önskemål om vetorätt gentemot exploatering uttrycktes. I strategin fastslogs att samerna borde få vara en aktiv aktör i alla delar av en beslutsprocess kring eventuella utvinningsprojekt, och att detta med fördel borde regleras i minerallagen samt miljöbalken (32). Enligt Sehlin MacNeil, så har både Sámiid Riikkaesearvi och Sáminourra (den samiska ungdomsorganisationen) positionerat sig jämsides med Sámidiggi i frågan, och den förstnämnda har även antagit en egen strategi mot gruvexploatering (29).

Den potentiella gruvetableringen i Gállok/Kallak

Gállok/Kallak är en halvö, beläget ca 40 km väst om Jokkmokk. Området ligger mellan sjöarna Parkijaur och Skalka, tillhörande Lilla Luleåälven. Två byar, Björkholmen och Randijaur, med dess hundratalet boende utgör de permanenta invånare i Gállok/Kallak. Det är också här malmfyndigheterna har hittats (1).

Jåhkågasska tjiellde består av cirka 100 medlemmar, varav ungefär 50 individer är direkt involverade i renskötseln (33, 34). Jåhkågasska tjiellde är den samebyn som är främst påverkad av den potentiella gruvetableringen, men inte den enda samebyn som berörs. Söder om Gállok/Kallak finns Tourpon sameby, och i norr verkar Sierges sameby. En gruva skulle sannolikt tvinga Jåhkågasska tjielldes renar på deras marker och således öka konkurrensen om bete. Vidare skulle en gruva innebära att Sierges marker blir en transportled för tung gruvtrafik (35).

Figur 2. Karta över Jåhkågasska tjielldes marker. Den röda pilen pekar på Gállok/Kallak. Källa: sametinget.se.

Det brittiska gruvbolaget Beowulf Mining plc erhöll ett undersökningstillstånd för Gállok/Kallak 2006. År 2011 bildades dotterbolaget Jokkmokk Iron Mines AB (JIMAB). JIMAB fick ansvaret att genomföra provborringar som slutfördes 2013. Samma år beställde JIMAB en MKB som genomfördes av projektledningsföretaget Hifab. Utredningen bedömde att gruvetableringen endast skulle påverka rennäringen "måttligt" (6). Beowulf Mining plc sökte därefter en

bearbetningskoncession genom JIMAB. Bergsstaten godkände ansökan, medan Länsstyrelsen nekade densamma.

År 2015 gick Länsstyrelsen med på en bearbetningskoncession men endast för undersökningsområdet. Högsta förvaltningsdomstolen ansåg dock att ansökan var ofullständig, och 2016 nekade de tillståndet.

Bergsstaten begärde 2017 ett nytt yttrande av Länsstyrelsen men senare samma år skickade Länsstyrelsen tillbaka förfrågan med beskedet att det inte var tillräckligt tydligt hur världsarvet Laponia skulle kunna påverkas av en gruvetablering. Länsstyrelsen menade att detta var en fråga för FN-organisationen Unesco att ta ställning till – en förklaring som Bergsstaten inte godtog.

Efter en dialog mellan Bergsstaten, Länsstyrelsen, Beowulf Mining plc tillsammans med Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket, bestämdes det att Länsstyrelsen skulle komma med ett yttrande. I mitten av 2017 meddelade dock Länsstyrelsen återigen att de inte skulle yttra sig i frågan innan Unesco tagit ställning. I oktober 2017 bestämde sig Bergsstaten att skicka ärendet till regeringen, samtidigt som de meddelade att Länsstyrelsen fick till första december 2017 att lämna sitt yttrande, oavsett Unescos ställningstagande. Den sista november 2017 meddelade Länsstyrelsen att de inte godkände en gruvbrytning i Gállok/Kallak (36, 37). Under 2018 kom inga nya besked i frågan men i oktober 2019 träffade gruvbolaget och Jåhkågasska tjiellde näringsdepartementet vid separata tillfällen, för att diskutera ärendet. Tidigt 2020 gick Beowulf Mining plc ut med hot om att stämma staten eftersom beslut i frågan har tagit sådan lång tid (37). Fortsatta provborrningar var planerade under hösten 2020 men har blivit framskjuta med anledning av Coronaviruset (38). Vid skrivande stund väntas fortfarande ett beslut från regeringen.

När det kommer till exploateringsprojekt som involverar samerna, så har budskapet från Sveriges regering varit att gruvbolagen och samerna måste samverka, med argumentet att dess inverkan på rennäringen är måttlig (3). Jåhkågasska tjiellde sameby har motsatt sig sådan argumentation när det gäller Gállok/Kallak, och talespersoner för samebyn menar att en gruva skulle dela samebyns marker på hälften samt beröva renarna på deras betesmark. Detta skulle i sin tur innebära att rensköterna inte skulle kunna vidhålla samma antal renar på grund av bland annat mer omkostnader för rensamlingar och högre utfodringskostnader. I ett långtidsperspektiv skulle det kunna leda till att många renskötselsföretag blir tvungna att upphöra (35).

Sedan tiden för de första provborrningarna runt 2013 så har flera demonstrationer – organiserade av miljöaktivister och gruvmotståndare – ägt rum. Samebyarna har varit en del av protesterna, som kulminerade 2013, och återigen sommaren 2019 (13, 37). Dessa begivenheter har gett Gállok/Kallak uppmärksamhet i både nationell- och internationella media, och skapat en gruvmotståndsrörelse som till stor del existerar på sociala medier. Samtidigt stöttar den politiska ledningen i Jokkmokk gruvetableringen, och menar att en gruva torde öka lokal arbetskraft och välfärd (39).

En gruvetablering skulle påverka miljön, men även få åverkan på de som bor, lever och verkar i området runt den potentiella gruvan. Även om en MKB har producerats i och med tillståndsansökan, så har den ansetts både bristfällig och ytlig av flertalet parter (35). Den utelämnar

en hälsobedömning på lokalbefolkning, den saknar en redogörelse av potentiella psykosociala effekter på hälsan, och den brister i sin redovisning av effekter på renskötelsen – och vidare renskötarna. Det finns därför behov av att kartlägga och synliggöra potentiella effekter på hälsan, före beslut i frågan om gruvverksamhet. En hälsokonsekvensbedömning kan förse beslutsfattare med ett antal evidensbaserade rekommendationer gällande gruvetableringen, med syfte att förhindra negativa effekter på hälsan bland målgruppen.

Syfte

Syftet med denna studie var att utforska potentiella hälsoeffekter bland medlemmar i Jåhkågasska tjiellde sameby, med anledning av en eventuell gruvetablering i Gállok/Kallak.

Hälsokonsekvensbedömning

Hälsokonsekvensbedömning som metod utvecklades under 1980-talet av Världshälsoorganisationen (WHO) (40). En ofta citerad definition av HKB kommer från *WHO Gothenburg Consensus Paper* (41): “Hälsokonsekvensbedömning är en kombination av procedurer, metoder och verktyg, av vilken en policy, ett program eller ett projekts potentiella effekter på populationshälsa, och dess åliggande orsaker, kan bli bedömda”.

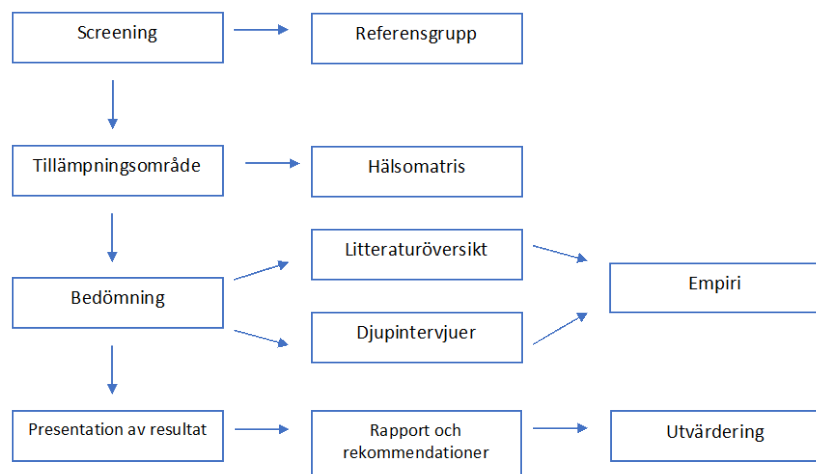
Syftet med en HKB är således att påverka beslutsfattande inom en rad olika sektorer vilka nödvändigtvis inte är direkt kopplade till hälsa, såsom ekonomi, transport, jordbruk, med mera, för att förbättra och förebygga hälsa på populationsnivå.

I början av 2000-talet beslöt sig Sveriges regering att anta en långsiktig strategi för hållbarhet, där frågor relaterade till klimatförändring, resursexploatering och miljöförstöring togs upp. I den diskuterades hur Sveriges resurser skall skyddas, men också hur de skall användas hållbart och effektivt, för att säkerställa framtiden för kommande generationer. För att nå dessa mål, introducerades en rad olika verktyg i strategin, däribland HKB (42). Trots ett regeringsförslag och rekommendationer från WHO, så har HKB implementerats föga i Sverige. Även om det har gjorts försök till att stärka användandet av HKB, så har den offentliga sektorn i Sverige generellt haft svårt att göra nytta av verktyget (43, 44). Trots att intresset för HKB har rapporterats som stort, så saknas ofta den rätta kompetensen. Även det faktum att HKB inte är lagstadgat har gjort implementering på lokal och regional nivå svårt: många sektorer skulle vilja se att hälsokonsekvensbedömning blir lagstadgat, alternativt att HKB slås samman med andra bedömningsverktyg (såsom med miljökonsekvensbeskrivning) – och tillsammans blir lagstadgat. Ytterligare ett dilemma har varit brist på finansiering för hälsokonsekvensbedömningar (44).

De fem stegen av HKB

Denna rapport har följt de fem stegen som en HKB består av, och som är rekommenderade av Folkhälsomyndigheten (45). Dessa utgörs av screening, tillämpningsområde, bedömning, presentation av resultat och rekommendationer, samt övervakning och utvärdering. Huvudfokus för denna rapport har varit på 1) screening, 2) tillämpningsområde och 3) bedömning. Screening och tillämpningsområde genomfördes för att bedöma förutsättningarna för en HKB i fallet Gállok/Kallak. I bedömningssteget genomfördes en litteraturoversikt och primärdata samlades in med hjälp av kvalitativa intervjuer (46). Fjärde steget av HKB:n utgörs av denna rapport, och det

sista steget appliceras efter att distribution av resultaten har skett. Alla steg, samt hur och till vilken grad de implementerats, beskrivs nedan.

Figur 3. De fem stegen av hälsokonsekvensbedömningen

Screening

Det första steget av en HKB genomförs för att bestämma huruvida det finns anledning att genomföra en bedömning eller inte. Om ett tilltänkt policyförslag kan ha en effekt på folkhälsan så bör steg två vidtas (45).

En HKB gällande Gállok/Kallak diskuterades allra först mellan Institutionen för Epidemiologi och Global Hälsa (EpiGH) och Sámiid Riikkasearvi (SSR) i oktober 2019. Förslaget om en HKB godkändes av SSR, varpå en referensgrupp för ändamålet skapades. Referensgruppen bestod av Jenny Wik Karlsson (verksamhetschef/förbundsjurist, SSR), Jon Anders Petter Stoor (leg. psykolog/affilierad forskare vid EpiGH), Kristina Sehlin MacNeil (affilierad forskare vid Vårdduo – Center för Samisk Forskning), och Sanna Vannar (ordförande, Sáminuorra). Även Henrik Blind (gruppledare för Miljöpartiet Jokkmokk) och Tor Tourda (fotograf och miljöaktivist, Jokkmokk) konsulterades i processen.

En checklista skapades för att fastställa graden av bedömningens lämplighet samt dess genomförbarhet, med målet att skaffa preliminära bedömningar på positiva och negativa effekter på hälsan. Checklistan skapades på bas av de olika målområden för folkhälsa som fastställts av Folkhälsomyndigheten samt på Sveriges miljömål. Med hjälp av etablerade HKB-matriser utarbetades en passande modell det aktuella fallet. Checklistan fylldes i utav referensgruppen, och i ett efterföljande möte diskuterades resultaten, varpå ett beslut om att genomföra hälsokonsekvensbedömningen togs i december 2019 (se screeningvertyget i bilaga 1).

Tillämpningsområde

Steg två av en HKB innebär att identifiera dess tillämpningsområde. I detta steg kartläggs kopplingar mellan gruvetableringen och hälsa, och summeras i en så kallad “hälsomatrix” (45).

Hälsomatrisen skapades på basis av resultaten från checklistan, och färdigställdes i januari 2020. Den genererade förståelse för eventuella bakomliggande orsaker till ohälsa i fallet Gállok/Kallak,

och hur dessa skulle kunna påverka hälsa indirekt eller direkt. Matrisen användes när intervjuguiden skapades, och sedermera i diskussionen av denna rapport (se hälsomatrisen i bilaga 2).

Bedömning

I det tredje steget av en HKB samlas vanligtvis data som därefter analyseras, varpå en bedömning av policyns eller projektets effekt på hälsa görs. Bedömningsprocessen består vanligtvis av stegen: i) kartläggning av det berörda området och dess population; ii) inhämtning av relevant data; iii) fastställning av hälsoeffekter och; iv) en uppskattning av potentiella hälsoeffekter på den berörda målgruppen (45).

Två metoder användes för att nå steg ii till iv. Först genomfördes en litteraturoversikt för att identifiera kunskapsläget och eventuella kunskapsluckor i relation till HKB och gruvnäring. Nyckelord som användes i sökningen inkluderade ”HIA, mining Indigenous, (mental) health”, och var kombinerade med länderna: Sverige, Norge, Grönland, USA (Alaska), Australien och Nya Zeeland. Databasen ”PubMed” och ”Google Scholar” användes i detta syfte.

Efter det applicerades en kvalitativ metodologi för att inhämta information om gruppen som berördes främst av gruvprocessen (Jåhkågasska tjiellde), och det kartlades till vilken grad gruvprocessen hade haft effekt, vilken typ av effekt(er) och vilka inom målgruppen som kunde bli påverkade.

Rekrytering av informanter påbörjades i januari 2020. En kontaktperson vid Jåhkågasska tjielldes styrelse distribuerade en inbjudan att delta, via rapportförfattare H Blåhed. Inkluderingskriteriet för att få delta var att informanten var 18 år eller äldre, och medlem i Jåhkågasska tjiellde. Inbjudan publicerades av kontaktpersonen i en stängd gruppchatt på det sociala mediet Facebook, dit endast medlemmar inom samebyn hade tillgång. Full anonymitet försäkrades, då potentiella informanter uppmanades att kontakta med H Blåhed direkt, via telefon, sms eller e-mail. En lista av informanter administrerades av H Blåhed, som tog kontakt med samtliga för att boka in ett intervjutillfälle i Jokkmokk, alternativt över telefon. Två informanter rekryterades genom en annan kontakt. Intervjuerna hölls mellan 12–20 mars 2020 och informanten bestämde var intervjun skulle ske. De hölls av rapportförfattarna H Blåhed och M San Sebastián. Samtalen spelades in med hjälp av en diktafon, och längden på dem varierade mellan cirka 30–60 minuter.

Intervjuguiden innehöll 17 frågor, exklusive uppföljningsfrågor, inspirerad av hälsomatrisen från det föregående steget i HKB. Det fanns tyvärr ingen möjlighet att testa intervjuguiden på förhand, men den diskuterades i samråd med en av medlemmarna i referensgruppen, P Stoor. Intervjuguiden skickades ut till de informanter som hade uttryckt ett intresse av att läsa den på förhand.

Den analytiska metoden var tematisk analys. Tematisk analys är en kvalitativ analytisk metod som söker efter teman eller mönster i data. Den metodologiska processen följde en steg-för-stegguide av Braun och Clarke (46). Guiden innehåller sex faser: i) bekanta sig med data, inklusive transkription av verbala data; ii) framställa koder; iii) leta efter teman; iv) granska teman; v) definiera och namnge teman; och vi) rapportskrivning. Inte alla steg av guiden är unika för tematisk analys, men att följa en guide på detta sätt underlättade den analytiska processen.

Intervjuerna transkriberades med hjälp av en onlineservice som heter Otranscribe, vilka sedan kodades med ett program vid namn Open Code 4.03. Tolkningar hölls nära texten, så kallad semantisk tolkning. Processen var induktiv, ett förhållningssätt som tillåter flexibilitet och tolkning. På så sätt var hela texten (data corpus) kodad, vilket tillät teman att skapas utifrån texten, snarare än att vara baserade på förutfattade idéer.

Presentation av resultat och rekommendationer

Det fjärde steget av hälsokonsekvensbedömningen inkluderar en skriven rapport vilken summerar processen av HKB:n, och som presenterar resultaten i de föregående stegen. Rekommendationer om hur negativa effekter kan minimeras och vice versa – hur positiva effekter kan maximeras – presenteras. Det är i detta steg som det är rekommendationer till beslutsfattare övervägs (45).

Resultaten presenterades allra först inför Jåhkågasska sameby, under deras årsmöte i augusti 2020. Medlemmarna gavs då möjlighet att kommentera och ställa frågor. En rapport har sedan färdigställts, och mottagare av den är bland annat samiska intresseorganisationer samt olika hälsorelaterade aktörer.

Övervakning och utvärdering

Alla bedömningar drar fördel av utvärdering. Därför är syftet med det sista steget att utvärdera hela hälsokonsekvensbedömningen för att utröna vilka delar av det som gick att implementera och vilka som inte gick att implementera. Det är av intresse att utvärdera i) om målen för HKB nåddes; ii) om HKB hade en effekt på policyförslaget och på beslutsfattare och/eller situationen för hälsa (45).

Resultat

Litteraturöversikt

Gruvindustrin tillhör de mest farliga arbetsplatserna i världen, och hälsoriskerna för gruvarbetare är många både på lång och kort sikt. Förutom direkta dödsolyckor, så är cancer och olika typer andningsproblematik (exempelvis dammlunga) vanliga hälsorisker. Litteraturen som behandlar potentiella hälsoeffekter på lokalbefolkningen i gruvsamhällen är dock globalt sett knapphändiga.

Gruvdrift orsakar även miljöpåverkan i form av slukhål, avskogning, förlust av biologisk mångfald, överutnyttjande av vattenresurser, översvämmade vattendrag, ökade problem med avloppsvatten, och förorening av mark, samt grund- och ytvatten: effekter vilka bidrar till ökad stress bland lokalbefolkningar (47–49).

En granskning publicerad 2001, kallad “Worker and Community Health Impacts Related to Mining Operations Internationally”, fastställde att det fanns få studier om hälsorisker i gruvsamhällen jämfört med studier om arbetsolyckor inom gruvindustrier. De flesta studier som granskningen undersökte indikerade dock på att gruvindustrin har ofördelaktig påverkan på befolkningshälsan (50).

Den enda svenska studie som var omnämnd i granskningen publicerades 1993 och undersökte effekterna på förskolebarn med verksamhet i närheten av en koppargruva. Studien visade att barn upp till fyra år visade signifikant högre nivåer av bly i blodet, men att nivåerna minskade med

åldern. Författarna av studien sammanfattade att blyet från koppargruvan fanns i marken, och inte utgjorde någon signifikant hälsofara för förskolebarn (51).

En mer nylig granskning från 2016 undersökte hälsa och välmående i relation till gruvdrift i glesbygdssamhällen, inom höginkomstländer. Den visade på ökad förekomst av kroniska sjukdomar, psykisk ohälsa, cancer, låg självskattad hälsa, socialt umgänge och att åtkomsten till hälso- och sjukvården var lägre i dessa samhällen. Dock var ingen av de skandinaviska länderna en del av granskningen (52).

I Australien har aboriginernas traditionella mark använts för uranbrytning under flera årtionden, och en studie som genomfördes 2005–6 visade en signifikant ökning i incidens av cancer bland aboriginer i regionen Kakadu, cirka 90% högre än vad som var förväntat (53, 54).

Några studier från Kanada har studerat hur gruvindustrin har påverkat natur, hälsa, och kultur bland First Nations. Resultaten var överlag negativa (55, 56). I västra USA finns det mer än 160 000 övergivna gruvor, av vilka majoriteten etablerats på mark som tillhört urfolk. Studier har visat att urfolk som bor nära dessa övergivna gruvor har en ökad risk för leversjukdomar och högt blodtryck, samt en ökad risk att utveckla multipla kroniska sjukdomar. Studier har även kunnat påvisa högre än förväntat exponering av uran och andra metaller bland vuxna, barn i dessa (nu nedlagda) gruvsamhällen (57).

Endast en artikel nämnde ett systematiskt tillvägagångssätt för att bedöma hälsoeffekter. I studien från 2014, mättes hälsoeffekterna av gruvavfall i ett område till stor del bebott av First Nations. Deltagarna i studien hade observerat minskning av fiske, vilket i sin tur lett till en ändring i kosthållning, fysisk aktivitet och kulturell utövning, men också emotionell stress (58).

Intervjuer

Resultaten från den kvalitativa delen av hälsokonsekvensbedömningen visade på både nuvarande och potentiella framtida effekter på hälsan med anledning av gruvprojektet. Resultaten är därför uppdelade därefter, det vill säga i två huvudteman: *“Nuvarande hälsoeffekter och dess bakomliggande orsaker”* och *“Potentiella framtida hälsoeffekter och dess bakomliggande orsaker”*. Vidare framkom fem teman ur data, vilka beskrivs nedan. Sex intervjudeltagare bidrog resultaten vilka på grund av anonymitet är betecknade *“Deltagare 1, Deltagare 2, Deltagare 3... ”* osv.

Det första huvudtemat *“Nuvarande hälsoeffekter...”* börjar med temat *“Det är som Davids kamp mot Goliat”* som beskriver hur sociala processer relaterade till gruvprojektet har påverkat hälsan hos de som intervjuades. David och Goliat refererar till hur samebyn under en lång tid har varit exponerad för olika krav och press från mer dominanta aktörer i gruvfrågan. Detta har genererat betydande effekter på hälsan. Det andra temat, *“Det är en långsam process som tar mycket kraft och energi”* beskriver typen av hälsoeffekter som samebyn har upplevt till följd av ovissheten som de utdragna planerna på en gruva har genererat. Det tredje temat *“Det är som ett försvar (...) som för att skydda sig själv”* presenterar olika copingstrategier som deltagarna utvecklat för att orka med situationen som gruvprojektet skapat, och hur de försöker skydda sig själva mot negativa hälsoeffekter.

I det andra huvudtemat, “*Potentiella hälsoeffekter...*”, under det fjärde temat “*Om renen dör, så dör allt*”, presenteras några av de bakomliggande orsakerna till försämrad hälsa. Det huvudtemat avslutas med det femte temat “*Man skulle känna att man inte har någon makt, [man skulle känna sig] åsidosatt, borttryckt, inte omtyckt*” som berättar om de direkta och indirekta potentiella psykiska och fysiska effekterna på hälsan, bland medlemmarna i Jåhkågasska tjiellde ifall att gruvan skulle bli realitet.

Nuvarande hälsoeffekter och dess bakomliggande orsaker

“*Det är som Davids kamp mot Goliat*”

Processen gällande bearbetningskoncession involverar fyra olika aktörer primärt, utöver samebyn: svenska staten, gruvbolaget, Bergsstaten och Länsstyrelsen. Kontinuerliga förhandlingar mellan Jåhkågasska tjiellde och parterna har pågått i olika stadier av processen, och skapat en känsla av maktobalans. Därutöver har samebyn fått hantera mycket press från lokala gruvförespråkare. En deltagare refererade därför till processen som “*Davids kamp mot Goliat*”. En generell känsla hos intervjudeltagarna var att kampen mot gruvan har varit överväldigande, och att det inte har funnits förståelse för hur en gruva skulle påverka renskötelsen.

“De [gruvbolagen] har väl aldrig brytt sig om någon renskötare som har varit. Svenska staten heller, har väl aldrig brytt sig. Det enda man har gjort, genom alla tider, det är, bara se till att skapa sig möjligheter för sig själv. Man [svenska staten] har stiftat lagar, och man har flyttat hit och dit och... på sätt och vis fått... renskötande samer att sluta, och bli bofasta... och så vidare”

Deltagare 5

“(...) du känner en djävulsk hopplöshet, du känner, [att] du blir deprimerad (...), [efter] du har suttit på de här mötena [med andra gruvaktörer], (...) och du far till renskogen och så ser du allt där... då blir du djävulskt deprimerad, och tänker “*är jag då den sista generationen som kan hålla på med det här?*””

Deltagare 6

Jokkmokks kommun är en annan relevant aktör i gruvprocessen. Flera intervjudeltagare refererade till den ofördelaktiga politiska situationen för samerna i Jokkmokks kommun.

“Bergsstaten har varit oklar, och det känns inte som att man har fått gehör från dem. Och Länsstyrelsen har vi fått gehör, och bolaget har ju inte riktigt, ja, vi är på olika sidor. Sen har vi ju, och de är ju inte beslutsfattande, men Jokkmokks kommun och politiska ledningen i Jokkmokk har ju också varit väldigt... jobbigt”

Deltagare 4

“De [Jokkmokks politiska ledning] är inte alls på renskötelsens eller samernas sida, fast samerna är en sådan betydande del av Jokkmokks kommun, vilket är ganska deprimerande.”

Deltagare 3

Även om stämningen mellan de som är för- respektive emot gruvan har blivit bättre över åren, så berättade intervjudeltagarna om svårigheter i början av gruvetableringsprocessen. Många samer hade varit rädda för sin egen såväl som sina barns skull. Enligt deltagarna så blev verbal diskriminering ett växande problem under denna tid.

“Samhällsklimatet har ju hunnit ändra sig. I början... det var ju jobbigt, det var ju diskussioner när man gick på, handlade på affären (...) och det var diskussioner när man handlade någonstans och tillrop och... Ja... fikarum på jobbet, om man var iväg och gjorde något extrajobb, så var det ju direkt, väldigt mycket hela tiden... så då var det ju mycket... mycket... ja, påhopp och mycket... sådär...”

Deltagare 5

Att vara emot en ny gruvetablering hade lett till att samerna i Jåhkågasska tjiellde hade fått stämpeln som ”nejsägare”, eftersom flera Jokkmokksbor ser fördelar med en gruva i Jokkmokk. Det är dock inte primärt extraktivismen i sig som samerna motsätter, utan det hot mot den traditionella livsstil som den representerar. Flera deltagare underströk hur brist på förståelse för samernas situation, vad det gällde den framtida utvecklingen av kommunen. En deltagare sa:

“Det var jobbigt att får det där oket på dig typ att *“jamen du som är motståndare till gruvan, ni är bara egoistiska, och ni, ja, renskötseln bidrar inte till samhället”* och... sådana där kommentarer (...) men alltså jag ser det ju tvärt om, för Jokkmokks framtid måste vi *inte* ha en gruva”

Deltagare 3

Familjerelationer hade också blivit påverkade av gruvprojektet, och särskilt påverkat partners och barn till de som är aktiva i gruvprocessen. En deltagare reflekterade:

“Om man säger så här då: du har du varit ute och jobbat med renarna hela dagen, så ska du komma hem, så ska du sätta dig med massa djävla papper mot gruvan, och sätta dig in i de där frågorna, och så ska du vara ganska skärpt i skallen, klar i knoppen (...) Ja men, fram till 21, 22, 23 på kvällen, och så... Det blir ju, din familj blir ju drabbad!”

Deltagare 6

“Relationer och allting blir ju lidande (...). Relationerna tar stryk”

Deltagare 2

“Det är en djävulsk hård press på enskilda individer och enskilda småföretagare. Alltså, den är... den är jätte, jättehård. Och det tär ju inte bara på mig, det tär ju på alla runt omkring mig, det tär ju på min familj, på min sambo, på mina barn.... och, det försvinner ju folk”

Deltagare 5

“Det är en långsam process som tar mycket kraft och energi”

Gruvprocessen startade 2006, och intensifierades under åren 2013–2014 när provborrningarna i Gällöck/Kallak skedde. Sedan 2019 väntas ett besked från regeringen i frågan. Under den långa väntan så har samebyn upplevt många upp- och nergångar i processen, vilket har skapat stor ovisshet inför framtiden, och vilket i sin tur har lett till kumulativa, negativa effekter på hälsan. Tre huvudtyper av psykosociala effekter på hälsan identifierades under intervjuerna: stress, ångest och oro.

“Jag vet inte, jag vet inte om jag är så himla framtidsorienterad egentligen. Utan, det känns mera just nu som att jag... far omkring och försöker släcka bränder, och... hålla mig ovanför vattenytan”

Deltagare 5

“Jag har känt av [gruvprocessen] på så sätt att jag har känt mig stressad över [den], att jag känt tvekan över hur det ska bli, att jag har funderat över min försörjning (...) så visst jag har känt hälsoeffekter på så sätt att jag har varit stressad över det där”

Deltagare 2

“Att det [gruvprocessen] håller på hela tiden, det är ju... det tär ju som på en, man bli ju som både less och trött på det”

Deltagare 4

“Det är ju det, det sätter ju en... en hård press på en, och det skapar oros känslor, och... (paus) ja (...) en väldigt stark oro”

Deltagare 5

Hopplöshet, förtvivlan och ilska var också återkommande känslouttryck i deltagarnas narrativ. Att prata om den potentiella gruvan var känslösamt, och det var tydligt att det var ett ämne som genererade mycket sorg bland deltagarna.

“Givetvis så har vi, ja stunder när man känner hopplöshet, och man känner förtvivlan, och man känner sig otillräcklig, och man känner sig svag, och... allt det där va”

Deltagare 6

“Det sätter ju liksom mycket negativa tankar i spinn när man börjar tänka på konsekvenserna, om det skulle bli så, men vi måste ju samtidigt tänka att det inte ska bli och jobba för det”

Deltagare 3

“Det är som ett försvar (...) som för att skydda sig själv”

För att orka möta de olika stressfaktorerna relaterade till gruvprocessen (de mer dominanta aktörerna, ovissheten, och den psykosociala stressen), så refererade deltagarna, medvetet eller undermedvetet, till olika copingstrategier. Några förklarade att de inte ville, eller att de inte kunde, tänka på en eventuell gruva.

“Det är också för mycket annat att tänka på i vardagen. Det alldeles för mycket att tänka på i vardagen för att... för att ens hinna tänka på det [en eventuell gruva] också (...) Och som nu också, när jag börjar tänka på såhär *“ah men vad skulle det innebära då”*, det är klart, att [det skulle innebära att] hela det landområdet skulle bli förstört (...) Vi måste flytta på oss. Samebyn måste tryckas åt olika håll. Det kommer påverka alla där. Så att. Jag tänker inte på det (...). Det är väl en överlevnadsstrategi.”

Deltagare 1

Det var jobbigt att både tänka och prata om en framtida gruva, vilket fick vissa deltagare att förtränga känslor kring gruvetableringen.

“Egentligen har man ju inte funderat på hälsoeffekterna innan ni [forskargruppen] kom hit. [Jag] Tänkte, vad har det skapat hos mig? Jag har ju funderat lite grann efter det och, tänkt, visst fan har det skapat ångest. Det har det gjort. (...) och varför slår man bort det? Det är för att det *är* ångestladdat, det är klart man har gjort det för att orka med”

Deltagare 2

Ett annat sätt att klara av situationen har varit genom att stötta varandra. Att ha bildat en enad front gentemot gruvförespråkarna hade stärkt medlemmarna i Jåhkågasska tjiellde.

“(...) vi har ju stöttat varann, vi har ju kunnat älta det här med varandra. Och vi har ju känt stöd av varandra (...)”

Deltagare 2

“Man brinner ju för marken, man brinner ju för samebyn, och att det här aldrig ska hända. Man har haft drivkraften att inte ge upp, och prioritera, att det är viktigt det här”

Deltagare 4

Andra källor till energi i den fortsatta kampen mot gruvetableringen var naturen, renarna och den närmsta familjen.

“Men så är man ute i skogen, och så ser man renen, och så ser man glöden i mina barns ögon, då tänker man *“djävlar, jag ska inte ge mig, i helvete”*. Då får du ju den där kämparglöden”

Deltagare 6

Potentiella framtida hälsoeffekter och dess bakomliggande orsaker

Resultatets andra huvudtema återspeglar deltagarnas syn på de potentiella effekterna av en eventuell etablering av en gruva, på det land som samerna använder för rennäring. De potentiella negativa effekterna visade sig vara kopplade till oro över att förlora en traditionell sysselsättning, och vad det skulle innebära kulturellt, socialt och ekonomiskt – snarare än oro kopplad till potentiell miljöpåverkan.

“Om renen dör så dör allt”

En av de mest allvarliga konsekvenserna av en eventuell gruva i Gállok/Kallak skulle vara att renskötseln upphörde. Intervjudeltagarna hänvisade till renskötseln som en livsstil, ett sätt att leva, som förts vidare från generation till generation.

“Det är en livsstil! Det är ett liv. (...) Det är inget jobb, utan det är ju inte 07–16, när du stänger dörren, (...) nä, så det är ett liv”

Deltagare 6

“Det vi älskar mest är renen. Och när vi inte har renbetesmarker, som gruvan och det har tagit, ja men vad är vi då? Ingenting”

Deltagare 6

En eventuell gruva skulle lägga en ekonomisk börda på en redan begränsad renskötsel. Eftersom betesmarkerna i Gállok/Kallak skulle delas på hälften till förmån för gruvan, så skulle renens naturliga migrationsrutt förstöras, varpå utfodring såväl som transportkostnader skulle öka.

“Det [en eventuell gruvetablering] är ju ett hot mot... mot min renskötsel. Ett direkt, kanske, avgörande hot, för om jag och om mina barn kommer kunna fortsätta med renskötsel i framtiden. Gállok [refererar till 'Gállok' som gruvan] som det är planerat nu kapar ju min sameby i två delar, det blir en fullständig blockad, alltså den kapas av, rätt av”

Deltagare 5

“Vi kommer inte vara där [refererar till Gállok] längre, utan vi kommer flytta oss längre österut... och därmed transportera mot båda hållen (...). Det kommer bli väldigt dyrt. Det är redan nu dyrt. Och sen så tror jag att, vi kommer väl, vi som orkar [kommer fortsätta med renskötseln], och med *orkar*, då är det ju både psykiskt och ekonomiskt”

Deltagare 1

En återkommande narrativ bland utomstående aktörer är att samerna bör upplåta sitt land för att möjliggöra utveckling. Detta argument är problematiskt ur ett historiskt perspektiv, eftersom samerna har utsatts för tvångsflyttning förr. Det är också ett argument som visar på bristen av förståelse för renskötsel. Jåhkågasska tjielde kan inte flytta sina hjordar till andra marker, eftersom angränsande landområden nyttjas av grannsamebyar.

“Flytta någon annanstans? Ja, vars då? Vi har ju grannsamebyar, vi har ju andra renskötare som är på de markerna”

Deltagare 5

“Det går inte... vi har flyttats genom alla tider... men nu är det stopp. Alltså jag flyttar mig inte en meter till. Jag ska vara helt ärligt och säga, jag kommer inte flytta mig en meter till. Inte för någon. Aldrig”

Deltagare 5

“Man skulle känna att man inte har någon makt, [man skulle känna sig] åsidosatt, borttryckt, inte omtyckt”

Det var inte lika lätt för intervjudeltagarna att identifiera specifika potentiella framtida hälsoeffekter, med anledning av den eventuella gruvetableringen, men rädslan för att pressen skulle bli för hård på enskilda individer gjorde att flertalet deltagare såg framför sig ökad psykisk ohälsa, alkoholism, drogmissbruk och skilsmässor.

“Vad ska jag tro alltså... jag menar, ska jag vara riktig ärlig så tror jag att det kan leda till lite alkoholism, och missbruk, och [att man kan] hamna i depressioner (...).”

Deltagare 6

Några intervjudeltagare nämnde också olika psykosociala aspekter på hälsan, relaterade till gruvetableringen. De flesta var överens om effekterna tordes blir omfattande, om än svårt att veta exakt hur.

“Jag tror att det skulle bli stora hälso... alltså, det skulle bli stor påverkan på hälsan, det tror jag. Vi skulle känna, om gruvan blir, då skulle vi känna oss överkörd, och känner man sig överkörd, då... då, ja, då det är ju inte bra, för då tror inte jag att man mår bra.”

Deltagare 2

En annan intervjudeltagare uttryckte sorg, kopplat till att behöva se naturen förstöras på grund av en gruva.

“Nä, men det blir ju sorg. Det enda jag ska titta på det är ju bara ett stort sår i marken.... nä, det blir ju inga positiva.... bilder som dyker upp i huvudet.”

Deltagare 5

Specifika psykiska hälsoeffekter nämndes emellertid av några av deltagarna.

“(..). och jag tänker på folkhälsa, jag tänker på risken att man får depression, att man inte vill leva, att det kan ta sig sådana konsekvenser”

Deltagare 3

Fler deltagare reflekterade på liknade sätt, och menade att det skulle kännas som att förlora meningen med livet, genom att eventuellt förlora den traditionella sysselsättningen.

“(..). det skulle ju kännas jättejobbigt, då [om gruvan blir av] betyder det ju att det jag gör i mitt liv, det är meningslöst”

Deltagare 2

Dessutom uttryckte flertalet intervjudeltagare att en gruvetablering skulle vara svår att utstå, och att det skulle bli svårt att behöva observera hur deras framtid och livsstil hamnade i händerna på utomstående. En gruva skulle inte endast påverka samebyns inkomster, utan troligen orsaka en i

överlag sämre psykisk hälsa. Det smärtade deltagarna att tänka på en framtid utan renskötseln, både utifrån dem själva men också för deras barn.

“Allt från att känna att ens levnadssätt försvinner, att känna att mitt jobb försvinner, det är min försörjning som också försvinner, och att... och barnens möjlighet att jobba med renar om de vill, att den försvinner, och att... just den där känslan till platsen, den psykiska pressen också, att det har ju också en ångest, för det försvinner... naturen, naturen börjar försvinna”

Deltagare 2

Diskussion

Resultaten av studien visade på både nuvarande och framtida potentiella hälsoeffekter på medlemmarna i Jåhkågasska tjielld. I denna del av rapporten diskuteras några av studiens huvudresultat.

Otillräcklig forskning

Gruvindustrin tillhör en av de mest farliga arbetsplatserna i världen. När en översiktlig litteraturöversikt gjordes i samband med studien visade det sig att det finns många publikationer om gruvarbetares arbetshälsa medan det finns litet skrivet om hälsoeffekter på lokalbefolkningen, globalt. Endast en studie från Sverige (1993) behandlade ämnet, och litteratursökningen gav inga andra träffar gällande Skandinavien (52). Samma mönster observerades gällande gruvverksamhetens effekter på hälsan bland urfolk: sökningen gav endast en träff på en studie som använt sig av en strukturerad hälsokonsekvensbedömning gällande en gruvetablering med urfolk som målgrupp (58). Resultatet av litteraturöversikten var förvånade, dels eftersom gruvnäringen har en långtgående historia – både i Sverige, och globalt –, dels då gruvor ofta etableras på mark som brukas av urfolk.

Hälsoeffekter med anledning av den eventuella gruvetableringen

Denna studie har visat att extraktivistiska projekt, likt den planerade gruvan i Gállok/Kallak, inte nödvändigtvis behöver innebära direkta miljökonsekvenser för att påverka hälsan bland lokalbefolkningen.

Historiskt, och fram till idag, så har relationen mellan samerna och den svenska staten i relation till landrättigheter, varit komplicerad. Frågor relaterade till marginalisering och diskriminering är alltjämt närvarande, något som det aktuella Girjas-målet understryker (59). Gruvverksamhet i svenska Sápmi dateras till 1500-talet, och illustrerar hur koloniala tillvägagångssätt format det nuvarande förhållandet mellan Sápmi och staten (27, 29).

Temat ”Det är som Davids kamp mot Goliat” visade på hur maktobalans och avsaknad av förståelse för traditionellt samiskt leverne gjort att medlemmarna i Jåhkågasska tjielld känt sig marginaliserade, och samtidigt ramat in dem som bakåtsträvande, och upphovspersoner till sociala spänningar i Jokkmokk. Persson et al. (13) som har studerat maktobalansen specifikt i relation till gruvprocessen i Gállok/Kallak, menar på att konflikterna handlar om mer än endast exploatering av naturresurser – de inkluderar även frågor kopplade till samernas rättigheter, och rätten till sin

egen kultur. Genom att använda konflikten om gruvan som ett studieobjekt, så kunde forskarna belysa hur det samerna har blivit underordnade mer dominanta aktörer såsom staten, gruvbolaget och till och med media, vilka alla har agerat som om de hade mer makt eller en annan typ av makt över den subordinerade aktören. Denna form av maktobalans har skapat en miljö där de mer dominanta aktörerna – ofta med en neo-liberal hållning som främst fokuserar på ekonomisk tillväxt – åsidosätter samiska värderingar, som ofta vilar på hållbarhet.

Medan maktobalans kan agera som en enda anledning till ohälsa, så identifierades också andra skäl, bland annat den ovisshet som gruvprocessen medfört (exempelvis i temat ”Det är en långsam process som tar mycket tid och energi”) och rädslan att förlora den traditionella livsstilen (illustrerat under temat ”Om renen dör, så dör allt”). Eftersom renen utgör en central del i den samiska identiteten, och karaktäriseras av en nära relation till naturen, så spelar miljöpåverkan en stor roll för renskötarna, och ett ingrepp på naturen kan vara avgörande för renskötseln.

Den australiensiska miljöfilosofen GA Albrecht (61) har myntat begreppet ”solastalgia”, vilket betyder *”den upplevda stressen av negativ miljöpåverkan”*. Forskning kopplad till solastagia i Australien har undersökt lokalbefolkningens upplevelser av att bo nära intilliggande gruvor. Studierna berättar om emotionell och psykologisk stress, en känsla av att bli förskjuten, och frångått sin mark, med uppenbara negativa påföljder på den egna identiteten, känslan av tillhörighet, kontroll och syvende sist, den goda hälsan. För vissa manifesterades solastalgia som ångest, sömnsvårigheter, psykosomatisk stress och känslor relaterade till hopplöshet och maktlöshet. För andra så blev det för svårt att se landskapet ändras på grund av exploatering, och de undvek att besöka det helt. I en annan studie där fokus låg på äldre kvinnors upplevelser av klimatförändringar i Torres Strait (Australien), studerades specifika känslor och påverkan på den psykiska hälsan. Artikelförfattarna skrev att: *”ett inre synergiskt förhållande kopplar samman öborna (kvinnorna) och naturens (landet och vattnets) välmående”* (62).

Liknade upplevelser av solastalgia återfanns i berättelserna från Jåhkågasska tjielldde. En signifikant skillnad dock, var att upplevelserna inte endast var kopplade till miljöförstöring eller att förlora mark, utan till sorgen att förlora ett visst levnadssätt – för sig själva och sina barn.

Slutsats

Detta är med sannolikhet den första systematiska hälsokonsekvensbedömningen som genomförts i relation till en gruvetableringsprocess i svenska Sápmi. HKB är bevisligen ett praktiskt, och tillämpbart verktyg som kan användas till olika typer av utvecklingsprojekt där lokalbefolkningens hälsa riskeras att påverkas.

Denna HKB har visat sig fånga inte bara framtida potentiella effekter på hälsan med anledning av den eventuella gruvetableringen, utan också nuvarande effekter, härrörande från en långt utdragen process.

Medlemmar ur Jåhkågasska tjielldde upplever redan symptom kopplade till psykosocial stress (ångest, stress, oro), som förefaller påverkade av den långa beslutsprocess vilket genererat stor ovisshet för samebyn, samt rädslan över att potentiellt förlora en traditionell livsstil. Parallellt pågår

strukturella maktobalansprocesser, kantrade av marginalisering och med en historia av kolonisation, vilket sammantaget har försämrat måendet bland medlemmarna.

Rekommendationer

Hälsokonsekvensbedömningens rekommendationer bygger på sammanfattningen, presenterad ovan, och har framkommit ur genom att ha noggrant följt varje steg av HKB:n. Syftet med rekommendationerna är att råda beslutsfattare i Gállok/Kallak-frågan.

1. HKB bör bli praxis reglerad under lag, vid alla typer av utvecklingsprojekt, för att mäta påverkan på hälsa bland lokalbefolkning. HKB bör inkludera övervakning och uppföljning av både nuvarande och potentiella framtida effekter på hälsan bland lokalbefolkningen.
2. Hälsokomponenten i miljökonsekvensbeskrivningar är otillräcklig, och fångar inte hälsa och dess påverkansfaktorer nog utförligt. En HKB som utförs på ett systematiskt, inkluderande och transparent sätt, bör bli praxis i alla utvecklingsprojekt.
3. Denna studie har avslöjat flera effekter på hälsan, främst påverkade av rädslan att förlora en traditionell livsstil, både för sig själv och för kommande generationer. Dessa effekter står i motsats till urfolks rättigheter, och deras rätt till självbestämmande.
4. Denna hälsokonsekvensbedömning blottade flera allvarliga psykiska effekter på hälsan, som uppkommit redan vid gruvprocessens start. Det rekommenderas därför att den svenska staten utvecklar planer för att förebygga psykisk ohälsa vid alla typer av utvecklingsprojekt.

Tack till

Stort tack till Jáhkágasska tjielde sameby för visat förtroende och för att vi fick ta del utav era narrativ. Utan er hade denna studie inte varit möjlig.

Stort tack även till Sámiid Riikkasearvi för vägledning och support under processens gång.

Tack till referensgruppen som gett av sin tid och engagerat sig i den här frågan. Tack även till Henrik Blind och Tor Tourda för värdefulla inputs.

Finansiering

Fältarbetet var delvis finansierat av Várdduo (Centrum för samisk forskning, Umeå universitet) och Arcum (Arctic Research Centre, Umeå universitet).

Referenser

- (1) Lundmark, P., Palmo, F. Särskild arkeologisk utredning, Kallak/Gállokjaure – Inför planerad gruvetablering på fastigheterna Allmänningsskogen S 1, Randijaur 1:18, 3:2, 4:2, 5:1, 7:1, 9:1, Björkholmen 1:2, 1:3, 2:5, 5:1, Jokkmokk socken, Lapplands län, Norrbottens län. [Internet]. Luleå: Norrbottens Museum; 2011. [citerad 2020-08-02]. Hämtad från: https://norrbottemuseum.se/media/452326/kallakjaure_utredning_149_2011_palmo-och-lundmark.pdf.
- (2) Naturvårdsverket. Miljökonsekvensbeskrivningen [Internet]. Stockholm: Naturvårdsverket; 2019. [citerad 2020-07-24]. Hämtad från: <https://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledning/Miljobedomningar/Specifik-miljobedomning/Miljokonsekvensbeskrivningen/>
- (3) Lawrence, R. and Kløcker Larsen, R. Fighting to Be Herd: Impacts of the Proposed Boliden Copper Mine in Laver, Älvsbyn, Sweden for the Semisjaur Njarg Sami Reindeer Herding Community [Internet]. Stockholm: Environmental Institute. SEI Report, April 2019. [citerad 2020-01-16]. Hämtad från: <https://www.sei.org/publications/fighting-to-be-herd-impacts-copper-mine-sami/>
- (4) Naturvårdsverket. Befolkning och hälsa i miljöbedömningen [Internet]. Stockholm: Naturvårdsverket; 2019. [citerad 2020-07-24]. Hämtad från: <https://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledning/Miljobedomningar/Specifik-miljobedomning/Miljoaspekter-i-miljobedomning/Befolkning-och-halsa/>
- (5) Kågström M. Hur ska man hantera det här med hälsa? En kunskapsöversikt om hälsans roll i konsekvensbeskrivning och transportplanering. Uppsala: Institutionen för stad och land, Sveriges lantbruksuniversitet SLU; 2019. Rapporten Institutionen för stad och land: 2009:7.
- (6) Hifab. Miljökonsekvensbeskrivning: till ansökan om bearbetningskoncession för fyndigheten Kallak/Gállok Norra. Beställare: Jokkmokk Iron Mines AB. Umeå: Hifab; 2014.
- (7) Sveriges geologiska undersökning (SGU). Svensk gruvnäring [Internet]. Lund: Sveriges geologiska undersökning; 2020. [citerad 2020-03-26]. Hämtad från: <https://www.sgu.se/mineralnaring/svensk-gruvnaring/>.
- (8) Svemin. Sverige – Europas mesta gruvnation [Internet]. Stockholm: Svemin. [citerad 2020-03-26]. Hämtad från: <https://www.svemin.se/svensk-gruvnaring/>.
- (9) Stedman, A., Yunis, J., Aliakbari, E. Fraser Institute – Annual Survey of mining companies 2019. [Internet]. Calgary/Montréal/Toronto/Vancouver: Fraser Institute; 2019. [citerad 2020-03-26]. Hämtad från: <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/annual-survey-of-mining-companies-2019.pdf>.
- (10) Tillväxtanalys. Sverige – ett attraktivt gruvland i världen? En internationell jämförelse. [Internet]. Östersund: Tillväxtverket; 2016:06. [citerad 2020-08-02]. Hämtad från: https://www.tillvaxtanalys.se/download/18.62dd45451715a00666f1d318/1586366175231/rapport_2016_06_Sverige-ett%20attraktivt%20gruvland%20i%20v%C3%A4rlden.pdf
- (11) Bergsstaten. Gruvor i Sverige. [Internet]. Luleå: Mining Inspectorate of Sweden. [citerad 2020-05-06]. Hämtad från: <https://www.sgu.se/bergsstaten/gruvor/gruvor-i-sverige-2/>

- (12) Tano S, Pettersson Ö, Stjernström O. Labour income effects of the recent “mining boom” in northern Sweden. *Resources Policy*. 2016 Sep; 49:31–40.
- (13) Persson S, Harnesk D, Islar M. What local people? Examining the Gállok mining conflict and the rights of the Sámi population in terms of justice and power. *Geoforum*. 2017 Nov; 86:20–9.
- (14) Näringsdepartementet. Sweden’s Minerals Strategy For sustainable use of Sweden’s mineral resources that creates growth throughout the country. [Internet]. Stockholm: Näringsdepartementet. N2013.06. [2020-03-26]. Hämtad från: <https://www.government.se/contentassets/78bb6c6324bf43158d7c153ebf2a4611/swedens-minerals-strategy.-for-sustainable-use-of-swedens-mineral-resources-that-creates-growth-throughout-the-country-complete-version>
- (15) Dagens Arena. En efterlängtd gruvdebatt. [Internet]. Stockholm: Dagens Arena; 2013. [citerad 2020-05-06]. Hämtad från: <https://www.dagensarena.se/opinion/en-efterlangtad-gruvdebatt/>
- (16) Csbej, A., Mann, H., Maennling, N., Toledano, P., Geipel, J., Dietrich., B M. Mining a mirage? Reassessing the shared-value paradigm in the light of the technological advances in the mining sector. [Internet]. Winnipeg: International Institute for Sustainable Development; 2016. [citerad 2020-08-02]. Hämtad från: <https://www.iisd.org/sites/default/files/publications/mining-a-mirage.pdf>
- (17) Åberg, K. Gruvindustrin. [Internet]. Stockholm: IF Metall; 2016:3. [citerad 2020-08-02]. Hämtad från: <https://www.ifmetall.se/globalassets/avdelningar/forbundskontoret/resurser/dokument/utredningsrapporter/gruvindustrin.pdf>
- (18) International Work Group for Indigenous Affairs. Indigenous peoples in Sápmi. [Internet]. Copenhagen: International Work Group for Indigenous Affairs. [citerad 2020-05-06]. Hämtad från: <https://www.iwgia.org/en/sapmi.html?start=4>
- (19) Bergsstaten. Från undersökningstillstånd till gruva. [Internet]. Luleå: Bergsstaten. [citerad 2020-08-02]. Hämtad från:
- (20) Kent N. The Sámi peoples of the North: a social and cultural history. London: Hurst; 2014.
- (21) Samiskt informationscentrum. Antalet samer i Sápmi. [Internet]. [citerad 2020-08-02]. Hämtad från: <http://samer.se/samernaisiffror>
- (22) Rennäringslagen. (SFS 1971:437). [Internet]. Stockholm: Näringsdepartementet. [citerad 2020-10-09]. Hämtad från: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rennaringslag-1971437_sfs-1971-437
- (23) Lundmark L. Så länge vi har marker: samerna och staten under sexhundra år. Stockholm: Rabén Prisma; 1998.
- (24) Sámiid Riikkasearvi. Samernas frigörelseprocess. [Internet]. Umeå: Sámiid Riikkasearvi; 2019. [citerad 2020-05-06]. Hämtad från: <https://www.sapmi.se/ssr-historia/ssrs-historia/>
- (25) Kulturdepartementet. Nationella minoriteter i Sverige. (Regeringens proposition 1998/99:143). Stockholm: Regeringskansliet.
- (26) Hunt, P. “The Sami”. Report of the special rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health. Mission to Sweden. New York: Human Rights Council, UN; 2007. [citerad 2020-03-26]. Hämtad från: <https://www.sametinget.se/2172>.
- (27) Tauli-Corpuz, V. (2016). Report on the human rights situation of the Sami people in the Sápmi region. [citerad 2020-03-26]. Hämtad från: <http://unsr.vtaulicorpuz.org/site/images/docs/country/2016-sapmi-a-hrc-33-42-add-3-en.pdf>

- (28) Mäkitalo V. Naturvården och de samiska markrättigheterna - En rättsvetenskaplig studie om renskötselrätten inom nationalparker. [avhandling på Internet]. Umeå: Umeå University; 2019. Hämtad från: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-160588>
- (29) Sehlin MacNeil K. Extractive Violence on Indigenous Country: sami and Aboriginal Views on Conflicts and Power Relations with Extractive Industries. [avhandling på Internet]. Umeå: Umeå University; 2017. [2020-02-14]. Hämtad från: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-130590>
- (30) Acosta, A. Post-Extractivism: From Discourse to Practice — Reflections for Action, *International Development Policy | Revue internationale de politique de développement* [Online], 9 | 2017, Online since 11 October 2017, connection on 29 April 2020. URL: <http://journals.openedition.org/poldev/2356> ; DOI : <https://doi.org/10.4000/poldev.2356>
- (31) Rasmus Kløcker Rasmus, Kaisa Raitio. Implementing the State Duty to Consult in Land and Resource Decisions: Perspectives from Sami Communities and Swedish State Officials. *Arctic Review on Law and Politics* [Internet]. 2019 Jan 1;10(0):4–23. Hämtad från: <https://doaj.org/article/c090b1638df34e25a92b1cf54dd2e7c6>
- (32) Sámediggi. Minerals and mines in Sápmi: The Viewpoint of the Swedish Sami Parliament. [Internet]. Åre: Sámidiggi; 2013. [citerad 2020-05-06]. Hämtad från: <https://www.sametinget.se/87915>
- (33) Dalvvadis. Samebyar. [Internet]. Jokkmokk: Dalvvadis; 2016. [cited 2020-05-07]. Available from: <http://dalvvadis.se/samebyar/>
- (34) Sámidiggi. Jåhkågasska. [Internet]. Kiruna: Sametinget; 2018. [cited 2019-12-15]. Available from: <https://www.sametinget.se/8684>.
- (35) Mattsson S, Eriksson H. En konsekvensanalys för Jåhkågasska tjielldes rennärning av den eventuella gruvetableringen i Kallak/Gällöck [avhandling på Internet]. Stockholm: KTH Royal Institute of Technology; 2018. [2019-12-02]. Hämtad från: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kth:diva-230784>
- (36) SVT Nyheter. Gruvbrytning i Kallak: Detta har hänt. [Internet]. Stockholm: SVT Nyheter; 2017. [citerad 2020-03-26]. Hämtad från: <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/norrboten/gruvbryning-i-kallak-detta-har-hant>
- (37) Tourda, T. Tidslinje, detta har hänt med gruvor och gruvmotstånd i Jokkmokk. 2020 Feb 12. [citerad 2020-05-07]. In: *Gruvfritt Jokkmokk*. [Internet/Facebook]. Hämtad från: <https://www.facebook.com/groups/gruvfrittjokkmokk/files/>
- (38) Sveriges Radio Norrbotten. Provbörningar skjuts upp – problem med reserestriktioner. [Internet]. Luleå: Sveriges Radio Norrbotten. Hämtad från: <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=98&artikel=7515216&fbclid=IwAR3dqQO6vUSQv3vzbT5FfRex7Ru2i0di1LWEiFFlHvQND1YALMIwfaS6POk>
- (39) SVT Nyheter. Möte inför planerna på gruvöppning i Kallak. [Internet]. Stockholm: SVT Nyheter. [citerad 2020-05-06]. Hämtad från: <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/norrboten/mote-infor-planerna-pa-gruvoppning-i-kallak>
- (40) Kemm J, Parry J, Palmer S, editors. *Health impact assessment: concepts, theory, techniques, and applications*. Oxford: Oxford University Press; 2004.
- (41) World Health Organization. *Health impact assessment: main concepts and suggested approach*. Gothenburg consensus paper. Brussels: European Centre for Health Policy, WHO Regional Office for Europe; 1999. [citerad 2020-05-07]. Hämtad från: <http://www.euro.who.int/document/PAE/Gothenburgpaper.pdf>
- (42) Government Offices of Sweden. *Sweden's National Strategy for Sustainable Development 2002, a summary*. [Internet]. Stockholm: Government Offices of Sweden; 2002. [citerad 2020-05-07]. Hämtad från:

- <https://www.government.se/information-material/2002/01/swedens-national-strategy-for-sustainable-development-2002-a-summary/>
- (43) Finer D, Tillgren P, Berensson K, Guldbrandsson K, Haglund BJA. Implementation of a Health Impact Assessment (HIA) tool in a regional health organization in Sweden – a feasibility study. *Health Promotion International*. 2005;20(3):277–84.
- (44) Knutsson I, Linell A. Review Article: Health impact assessment developments in Sweden. *Scandinavian Journal of Public Health*. London, England: SAGE Publications; 2010 Mar;38(2):115–20.
- (45) Swedish National Institute of Public Health. A guide to health impact assessments: Focusing on social and environmental sustainability. Solna/Östersund: Swedish National Institute of Public Health; 2005.
- (46) Braun V, Clarke V. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* [Internet]. 2006 Jan 1;3(2):77–101. Hämtad från: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1191/1478088706qp063oa>
- (47) Ministry of Health. Whanau Ora Health Impact Assessment 2007. [Internet]. New Zealand: Ministry of Health; 2017. [citerad 2020-05-06]. Hämtad från: <https://www.health.govt.nz/publication/whanau-ora-health-impact-assessment-2007>
- (48) Liao J, Wen Z, Ru X, Chen J, Wu H, Wei C. Distribution and migration of heavy metals in soil and crops affected by acid mine drainage: Public health implications in Guangdong Province, China. *Ecotoxicology and Environmental Safety*. 2016 Feb;124:460–9.
- (49) Dudka S, Adriano DC. Environmental Impacts of Metal Ore Mining and Processing: A Review. *Journal of Environmental Quality*. 1997 May;26(3):590–602.
- (50) Csavina J, Field J, Taylor MP, Gao S, Landázuri A, Betterton EA, Sáez, AE. A review on the importance of metals and metalloids in atmospheric dust and aerosol from mining operations. *Science of the Total Environment*. 2012 Sep 1;433:58–73.
- (51) Stephens C, Ahern M. Worker and Community Health Impacts Related to Mining Operations Internationally: A rapid review of the literature. Report commissioned by the Mining, Minerals and Sustainable Development project of the International Institute for Environment and Development. London: London School of Hygiene and Tropical Medicine; 2001.
- (52) Bjerre B, Berglund M, Harsbo K, Hellman B. Blood lead concentrations of Swedish preschool children in a community with high lead levels from mine waste in soil and dust. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*. 1993 Jun 1;19(3):154–61.
- (53) Mactaggart F, McDermott L, Tynan A, Gericke C. Examining health and well-being outcomes associated with mining activity in rural communities of high-income countries: A systematic review. *Aust J Rural Health*. 2016;24(4):230-237. doi:10.1111/ajr.12285
- (54) Knibbs LD, Sly PD. Indigenous health and environmental risk factors: an Australian problem with global analogues? *Global Health Action* [Internet]. 2014 Dec 1;7(1):23766. Hämtad från: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.3402/gha.v7.23766>
- (55) Tatz C, Cass A, Condon J, Tippett G. Aborigines and Uranium: Monitoring the Health Hazards. AIATSIS Research Discussion Paper Number 20 December 2006.
- (56) Gibson G, Klinck J. Canada's Resilient North: The Impact of Mining on Aboriginal Communities Pimatisiwin: A Journal of Aboriginal and Indigenous Community Health 2005; 3(1): 115-139.

- (57) Docherty B, Knox S, Pappone L, Siders AR. Bearing the burden: The effects of mining on First Nations in British Columbia. The International Human Rights Clinic. Cambridge, Massachusetts: Harvard Law School, 2010.
- (58) Lewis J, Hoover J, MacKenzie D. Mining and Environmental Health Disparities in Native American Communities. *Current Environmental Health Reports*. 2017 Jun;4(2):130–41.
- (59) Pikkarainen H, Brodin B. Diskriminering av samer – samers rättigheter ur ett diskrimineringsperspektiv. Stockholm: Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO), 2008.
- (60) Shandro J, Jokinen L, Stockwell A, Mazzei F, Winkler MS. Risks and impacts to First Nation health and the Mount Polley mine tailings dam failure. *International Journal of Indigenous Health* 2017; 12 (2): 97-102.
- (61) Albrecht G, Sartore G-M, Connor L, Higginbotham N, Freeman S, Kelly B, et al. Solastalgia: The Distress Caused by Environmental Change. *Australasian Psychiatry*. 2007 Feb;15:S95–S98.
- (62) McNamara K, Westoby R. Solastalgia and the Gendered Nature of Climate Change: An Example from Erub Island, Torres Strait. *EcoHealth*. 2011 Jun;8(2):233–6.

Bilaga 1

Nedan visas screeningverktøget som användes i steg ett av hälsokonsekvensbedömningen. Frågeformulärets resultat utgjorde basis för fortsatt bedömning.

Screening grid Gruvetableringen i Gällök/Kallak

Hälsokonsekvensbedömning

En hälsokonsekvensbedömning (HKB) är en process som avser att identifiera vilka potentiella effekter av policys eller projekt kan ha på lokalbefolkningens hälsa och välmående. En hälsokonsekvensbedömning genomförs med fördel i initieringsfasen av en ny policy eller projekt. Genom att identifiera effekter på förhand eller så tidigt som möjligt under implementeringen ökar möjligheterna att reducera eventuella negativa samt maximera eventuella positiva effekter på hälsan.

Ett screeningverktøg är det första steget av sex, i en hälsokonsekvensbedömning. Detta specifika screeningverktøg rör den planerade gruvetableringen i Gällök/Kallak, och riktar sig till medlemmarna i referensgruppen.

Screeningverktøget består av tredelar. Med utgångspunkt i referensgruppens åsikter, undersöker del ett om det överhuvudtaget finns anledning att genomföra en hälsokonsekvensbedömning. Del två behandlar frågor gällande de folkhälsopolitiska målområdena, och del tre behandlar frågor kring Sveriges miljökvalitetsmål.

Del 1: Rekommenderas en hälsokonsekvensbedömning?

Del ett undersöker om det finns orsak för att genomföra en hälsokonsekvensbedömning, med utgångspunkt i referensgruppens åsikter. Frågorna är baserade på ett verktyg från the National Collaborating Centre for Healthy Public Policy i Quebec².

Nedan vill vi att Du svarar på utifall Du, enligt din kunskap, anser att det vore till lokalbefolkningens (i detta avseende den samiska befolkningens) fördel eller till nackdel att genomföra en hälsokonsekvensbedömning.

Exempel: Om Du anser att en hälsokonsekvensbedömning vore till fördel för lokalbefolkningen (dvs den samiska befolkningen), ringa in ja vid aktuell fråga.

Till fördel av en HKB	Enligt din kunskap	Till nackdel för en HKB
Ja	Är det möjligt att i dagsläget påverka beslutsfattandet?	Nej
Ja	Finns det tillräckliga resurser för att genomföra en HKB i dagsläget?	Nej
Ja	Finns det tillräcklig med information om den planerade gruvetableringen i Gällöck/Kallak för att kunna bedöma potentiella påföljande hälsoeffekter?	Nej
Ja	Är den potentiella inverkan (antingen positiva eller negativa) tillräckligt betydande för att fortsätta med bedömningen?	Nej
	Vilka hälsoeffekter kan den planerade gruvetableringen i Gällöck/Kallak få på den samiska befolkningen?	
Hög	Positiva hälsoeffekter	Låg
Hög	Negativa hälsoeffekter	Låg

² http://www.ncchpp.ca/docs/2014_EIS_HIA_Tool_Screening_en.pdf

Del 2: Kan den planerade gruvetableringen påverka hälsan?

Frågorna i del två ämnar svara på ifall den planerade gruvetableringen i Gállok/Kallak skulle kunna generera effekter (antingen positiva, negativa eller inga alls) på hälsan, bland de som bor och brukar marken där vilken etableringen avses ske.

Var god och markera det område som stämmer bäst överens med den typ av effekt Du tror att gruvetableringen kan få, enligt Din kunskap. Möjliga svarsalternativ är negativa effekter, positiva effekter och inga effekter. Markera endast ett av dessa områden (exempelvis med ett kryss). Du kan även svara *annat*, och kommentera i kommentarer. Om Du inte kan eller vill svara på frågan, gör gärna en notis om detta i kommentarer. Reflektera också gärna över vilka samhällsgrupper som kan vara särskilt berörda i respektive fråga. Se grupperingarna nedan, under ”Påverkade samhällsgrupper”. Frågorna följer Folkhälsomyndighetens rekommendationer för detta steg³.

Exempel: Om Du anser att den planerade gruvetableringen kan komma att ha en negativ påverkan på arbetsmiljön för lokalbefolkningen (i detta avseende den samiska befolkningen), kryssa *negativa effekter*, ange *påverkad samhällsgrupp*, och skriv i *kommentarer* om Du vill lägga till en kommentar.

Påverkade samhällsgrupper:

Alla (inom den samiska lokalbefolkningen)

Barn 0–14

Ungdomar 15–25

Vuxna 26 och uppåt

Funktionsnedsatta personer

Arbetslösa

Personer med mental ohälsa

Äldre

Kommande generationer

Folkhälsopolitikens åtta målområden					
Kunskaper, kompetenser och utbildning	Negativa effekter	Positiva effekter	Inga effekter	Påverkade samhällsgrupper	Kommentarer
Tillgång till grund- och gymnasieskola					
Traditionell kunskap (användande och trädning)					
Samiskt språk (användande och trädning)					
Annat					

³ http://hiacconnect.edu.au/old/files/A_Guide_to_HIAs_Focusing_on_Sustainability.pdf

Arbete, arbetsförhållanden och arbetsmiljö	Negativa effekter	Positiva effekter	Inga effekter	Påverkade samhällsgrupper	Kommentarer
Möjlighet till sysselsättning					
Arbetsmiljö					
Samiska näringar (tex: renskötsel, slöjd, fiske)					
Annat					
Inkomster och försörjningsmöjligheter	Negativa effekter	Positiva effekter	Inga effekter	Påverkade samhällsgrupper	Kommentarer
Försörjning					
Inkomstfördelning					
Annat					
Boende och närmiljö	Negativa effekter	Positiva effekter	Inga effekter	Påverkade samhällsgrupper	Kommentarer
Boendemöjligheter					
Trygg närmiljö					
Socialt hållbar boendemiljö					
Infrastruktur					
Annat					
Levnadsvanor	Negativa effekter	Positiva effekter	Inga effekter	Påverkade samhällsgrupper	Kommentarer
Fysisk aktivitet					
Diet					
Tobak					

Alkohol					
Sömn					
Annat					
Kontroll, inflytande och delaktighet	Negativa effekter	Positiva effekter	Inga effekter	Påverkade samhällsgrupper	Kommentarer
Det politiska deltagandet					
Kollektiv samverkan					
Motverka diskriminering, hot och våld					
De sexuella och reproduktiva rättigheterna					
Annat					
En hälsofrämjande hälso-och sjukvård	Negativa effekter	Positiva effekter	Inga effekter	Påverkade samhällsgrupper	Kommentarer
Tillgång till hälsa-och sjukvård					
Effekt på jämlikhetsarbetet inom vården, mellan samer och icke-samer					
Annat					

Del 3: Kan den planerade gruvetableringen påverka miljön?

Frågorna i del tre behandlar huruvida gruvetableringen kan komma att påverka miljön. De besvaras på samma sätt som i del två.

Exempel: Om Du anser att den planerade gruvetableringen kan komma att påverka graden av biologisk mångfald i fjällen, kryssa *negativa effekter*, ange *påverkad samhällsgrupp*, och skriv i *kommentarer* om Du vill lägga till en kommentar.

Påverkade samhällsgrupper (inom den samiska lokalbefolkningen):

Hela populationen (alla)
 Barn 0–14
 Ungdomar 15–25
 Föräldrar
 Funktionsnedsatta personer
 Arbetslösa
 Personer med mental ohälsa
 Äldre
 Kommande generationer

Sveriges miljö kvalitetsmål					
Begränsad klimatpåverkan	Negativa effekter	Positiva effekter	Inga effekter	Påverkade samhällsgrupper	Kommentarer
Halter av växthusgaser i atmosfären					
Giftfri miljö	Negativa effekter	Positiva effekter	Inga effekter	Påverkade samhällsgrupper	Kommentarer
Förekomst av ämnen i miljön som har skapats i eller utvunnits av samhället					
Ingen övergödning	Negativa effekter	Positiva effekter	Inga effekter	Påverkade samhällsgrupper	Kommentarer
Halter av gödande ämnen i mark och vatten					
Ett rikt odlingslandskap	Negativa effekter	Positiva effekter	Inga effekter	Påverkade samhällsgrupper	Kommentarer
Odlingslandskapets och jordbruksmarkens värde för biologisk produktion					
Myllrande våtmarker	Negativa effekter	Positiva effekter	Inga effekter	Påverkade samhällsgrupper	Kommentarer
Våtmarkers ekologiska och vattenhushållande funktion i landskapet					
Storslagen fjällmiljö	Negativa effekter	Positiva effekter	Inga effekter	Påverkade samhällsgrupper	Kommentarer

Graden biologisk mångfald och ursprunglighet i fjällen					
Ett rikt växt- och djurliv	Negativa effekter	Positiva effekter	Inga effekter	Påverkade samhällsgrupper	Kommentarer
Bevarandet av den biologiska mångfalden					
Grundvatten av god kvalitet	Negativa effekter	Positiva effekter	Inga effekter	Påverkade samhällsgrupper	Kommentarer
Säker och hållbar dricksvattenförsörjning					
God bebyggd miljö	Negativa effekter	Positiva effekter	Inga effekter	Påverkade samhällsgrupper	Kommentarer
Hälsosam livsmiljö, och långsiktig god hushållning med mark, vatten och andra resurser					

Bilaga 2

Följande modeller visar de sammansatta resultaten från screeningverktöget. Gruvetableringens potentiella effekter på miljö och människa kartlades och sammanställdes i en så kallad hälsomatrix.

